

Helen de Hoop
 Radboud Universiteit, Nijmegen
 Contact: helen.dehoop@ru.nl

Goedbedoelde taalfouten: de invloed van prescriptieve regels op taalgebruik

In zijn artikel “Klankoverdrijving en goedbedoelde (hypercorrecte) taalvormen” begint de beroemde taalkundige Gesinus Gerhardus Kloeke met “een voorbeeld uit de schooljongenstaal” om het fenomeen ‘hypercorrectie’ te illustreren (Kloeke 1924: 161). Hij was op dat moment leraar Duits aan het Stedelijk Gymnasium Leiden en hoorde daar regelmatig de vraag “*Mag ik even je vloei?*” Het woord *vloei* was een hypercorrecte vorm van het woord *vloei*. Omdat de ‘mindere’ standen in Holland destijds te onderscheiden waren van de ‘betere’ standen door vormen als *moei* voor ‘moe(de)’, *laai* voor ‘la(de)’ en *koei* voor ‘koe’, ontstond er een strategie om de *j*-klank te vermijden. Ook nu wordt die strategie nog toegepast. Mensen zeggen *Goeie reis*, maar schrijven *Goede reis* en woorden als *rooie*, *dooie* en *kwaai* worden ‘netjes’ uitgesproken als *rode*, *dode* en *kwade*, behalve in uitdrukkingen als *geen rooie cent*, *op z’n dooie akkertje* en *een kwaai dronk*.

Op het moment dat je de *j*-klank laat vallen, ook daar waar deze in de ‘betere’ taalvariant wél hoort te staan (zoals in het voorbeeld *vloei*) of dat je deze vervangt door een *d*, is er sprake van hypercorrectie. Van der Sijs (2004: 64) merkt op dat zulke hypercorrecte vormen al in 1599 in een etymologisch woordenboek werden beschreven, onder andere *roeden* voor roeien. Ook nu komen dergelijke gevallen van hypercorrectie nog voor. Van der Sijs haalt een uitspraak aan van Pieter van Vollenhoven, echtgenoot van prinses Margriet, die op de radio in 1985 gezegd had dat hij verwachtte dat “de discussie weer [zou] opladen”. Voormalig topvoetballer Ronald de Boer zei in een nabeschouwing van een wedstrijd in 2014 dat het “allemaal niet van een leiden dakje” ging. En toen ik een aantal jaren geleden tijdens een studiereis met een honoursstudente door Rome liep, zei ze tegen mij: “Als je slentert, word je moeder”.

Een ander voorbeeld dat Kloeke aanhaalt, is het vervangen van de diminutiefvorm *-ie* door *-je*. “Bij ouderwetsche menschen – die overigens volstrekt niet tot de plat-sprekenden gerekend zullen worden – kan men nog geregeld *-ie*-vormen opvangen, terwijl ze bij de nufjes onzer middelbare scholen nauwelijks meer worden gehoord” (Kloeke 1924: 165). Als voorbeeld van daarmee gepaard gaande hypercorrectie noemt hij het gebruik van het woord *kofje* voor koffie. In het boek *Het grijze kind* van Theo Thijssen uit 1927 las ik een ander mooi voorbeeld. De moeder in het verhaal hypercorrigeert

haar hulp Aaltje wanneer die “typisch toch met kinderen” zegt: “Ja héél tiepjes, korigeerde mama minzaam en terloops”.

Ik voel me tegenwoordig ook ‘ouderwetsch’ nu ik op de universiteit studenten vrijwel alleen nog het persoonlijk voornaamwoord *hen* hoor gebruiken in plaats van *hun*. Ik leerde nog op mijn middelbare school dat *hen* schrijftaal was en dat je *hen* in plaats van *hun* moest schrijven (maar niet zeggen) als het een direct object was, of na een voorzetsel. Tegenwoordig vertellen studenten mij soms dat ze (op school!) geleerd hebben dat *hun* überhaupt geen persoonlijk voornaamwoord is, maar alleen een bezittelijk voornaamwoord. Eén studente reageerde zeer verrast toen ze hoorde van het bestaan van een regel die voorschrijft dat *hun* de ‘correcte’ vorm zou zijn voor het voornaamwoord van de derde persoon meervoud in de functie van indirect object, omdat ze al “[haar] leven lang” door haar broer ‘verbeterd’ was als ze *hun* gebruikte als persoonlijk voornaamwoord, in welke grammaticale functie dan ook. Het lijkt erop dat het persoonlijk voornaamwoord *hun* aan het verdwijnen is in Nederland, en dat *hun* straks inderdaad alleen nog maar gebruikt wordt als bezittelijk voornaamwoord (De Hoop 2020).

Een ander voorbeeld van hypercorrectie is het gebruik van het ‘betere’ *dan* in plaats van het ‘mindere’ *als*, daar waar *als* voorgeschreven wordt als de ‘correcte’ vorm. Toen ik onlangs op het internet opzocht wat Skyr eigenlijk is, las ik: “Skyr is officieel geen yoghurtsoort, want er gaat drie keer zoveel melk in Skyr dan in yoghurt”. De Groningse neerlandicus en taalkundige Albert Sassen beargumenteert in zijn artikel over hypercorrectie in 1963 dat zulk hypercorrect gebruik van *dan* in equatieven laat zien dat *groter dan* “in wezen vreemd [is] aan [het Nederlandse taalsysteem]” (Sassen 1963: 11), hoewel “de meeste Nederlanders hun natuurlijke neigingen op dit punt zo in bedwang hebben dat ze dat [*groter als*] nooit zullen zeggen, laat staan schrijven” (Sassen 1963: 12).

Tegenwoordig speelt bij het vaststellen van wat ‘minder’ en ‘beter’ taalgebruik is niet alleen afkomst of regio een rol, maar ook opleidingsniveau. Hubers & De Hoop (2013) vinden dat alleen lageropgeleiden in het Corpus Gesproken Nederlands vaker *groter als* dan *groter dan* gebruiken, terwijl hogeropgeleiden zelden *groter als* zeggen. De uitkomsten van recent onderzoek van Hubers e.a. (2020) onder middelbare scholieren van verschillende opleidingsniveaus in Nederland (vmbo-t, havo en vwo) laat zien dat alle derdeklassers, wanneer ze moeten kiezen tussen *dan* en *als*, aanmerkelijk beter scoren op comparatieven als *vaker dan* dan op equatieven als *drie keer zo vaak als*. Wanneer ze moeten kiezen tussen *hen* en *hun*, doen vwo’ers het beter dan vmbo’ers wanneer *hen* het ‘juiste’ antwoord is (na een voorzetsel), maar significant slechter wanneer *hun* het ‘correcte’ antwoord is (als indirect object). Hubers e.a. (2020) concluderen dat het onderwijzen van prescriptieve grammaticaregels op school leidt tot een algemene strategie om minder prestigieuze vormen (*als*, *hun*) te vermijden, ook in contexten waar die minder prestigieuze vorm ‘correct’ is. Het onderwijzen van zulke regels, die volgens Sassen (1963) wezensvreemd zijn aan de taal, leidt dus onbedoeld (oftewel ‘goedbedoeld’) tot ‘incorrect’, namelijk hypercorrect, taalgebruik.

Is dat erg? Talen veranderen door allerlei factoren en ook hypercorrectie kan taal doen veranderen. Zo is het bekend dat het woord *kade*, afgeleid van het Franse *quai*, ontstaan is als hypercorrecte vorm van *kaai*. In die zin is hypercorrectie niet erg, net zo min als elke andere taalverandering. Het probleem is echter dat prescriptieve taalregels een onderscheid maken tussen bestaande varianten, die vervolgens als ‘minder’ of ‘beter’ worden bestempeld en dan geassocieerd worden met respectievelijk ‘minder goede’ en ‘betere’ sprekers van de taal. En dat werkt uitsluiting en zelfs discriminatie in de hand (De Hoop 2015). Zoals Kloeke honderd jaar geleden al opmerkte: “Onbarmhartig als een schare trekvogels op een zieken of zwakken achterblijver vallen de jongens aan op den ongelukkigen knaap, wiens uitspraak de herkomst uit een in de oogen der jeugd lager milieu verraadt. Meisjes wenden zich met stille afkeer van een dito-medescholierster af” (Kloeke 1924: 179).

Referenties

- De Hoop, H. (2015). ‘De ene taal is niet beter als de andere’. In: A. Terlouw & M. Davidovic (2015). *Diversiteit en discriminatie. Onderzoek naar processen van in- en uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 303-316.
- De Hoop, H. (2020). “Het verlies van een persoonlijk voornaamwoord. Waarom hun straks geen *hun* meer zeggen”. In: *Nederlandse Taalkunde*, 25 (2-3), p. 355-362.
- Hubers, F. & H. de Hoop (2013). “The effect of prescriptivism on comparative markers in spoken Dutch”. In: *Linguistics in the Netherlands*, 30, p. 89-101.
- Hubers, F., T. Trompenaars, S. Collin, K. de Schepper & H. de Hoop (2020). “Hypercorrection as a by-product of education”. In: *Applied Linguistics*, 41 (4), p. 552-574.
- Kloeke, G. (1924). “Klankoverdrijving en goedbedoelde (hypercorrecte) taalvormen”. In: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, 43, p. 161-188.
- Sassen, A. (1963). “Endogeen en exogeen taalgebruik”. In: *De Nieuwe Taalgids*, 56, p. 10-21.
- Van der Sijs, N. (2004). *Hondsdrif. Waar komen onze woorden vandaan?* Den Haag: Sdu.